
Urfa

Askeri Hastanesi

Ferhat TOK

“

Urfa ve çevresinde askerin sevkıyatı ve yerleştirilmeleri mecburen burada bir hastanenin var olması gerektiği düşüncesini oluşturdu. Yapılan incelemeler neticesinde daha öncesinde Cizvit Papaz Okulu olarak kullanılan bina, yardımlarla yeniden kullanılmaya hazır hale getirildi. Bu hastanede 5-7 arasında farklı bölümlerde hem askeri hem de sivil sağlık personelleri tarafından askerlere ve mesai saatleri dışında halka ücretsiz sağlık hizmetleri götürülmüştür.

”

Ferhat TOK^{1*}

J.J.Rousseau, savaşların insanlar arasında olmadığını devletlerarası siyasi bir ilişki olduğunu ifade ederek silahsız sivillerin veyahut askerlerin nedensiz yere düşman ilan edilemeyeceğini ve yaşama hakkının olduğunu belirtir. Takvim yaprakları 1862’yi gösterdiğinde önemli bir kırılma noktası teşekkül etti. Uluslararası çapta bir resmi örgütlenme kuruldu. Sonrasında bir benzer örneğini bizler Kızılay Cemiyeti olarak kurduk. Tarih sahnesinde savaşlar varolduğu sürece Savaş ve Sağlık kavramları birbirinden ayrılmayacaktır. Şüphesiz güçlü orduların arkasındaki sır, sağlık ekipleri olmuştur. Tıp Tarihi açısından çok önemli olan ve günümüzde General Kemal Özbay’ın bizlere bıraktığı üç ciltlik “Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri” eseri hem askeri tıp tarihi hem de akademik ölçütte değer taşıyan bir mi-

rastır bizlere. Urfa ve çevresinde askerin sevkıyatı ve yerleştirilmeleri mecburen burada bir hastanenin var olması gerektiği düşüncesini oluşturdu. Yapılan incelemeler neticesinde daha öncesinde Cizvit Papaz Okulu olarak kullanılan bina, yardımlarla yeniden kullanılmaya hazır hale getirildi. Bu hastanede 5-7 arasında farklı bölümlerde hem askeri hem de sivil sağlık personelleri tarafından askerlere ve mesai saatleri dışında halka ücretsiz sağlık hizmetleri götürülmüştür. Hastanenin kuruluşundan itibaren hizmet veren personelleriyle de ilgili bilgilere General Kemal Özbay sayesinde ulaşabiliyoruz.

Tarih, bilim yazıcılığında birçok sosyal bilimlerden yardım alır. Bunların başında olmazsa olmazı söz gelimi; Siyasi Bilimler, Sosyoloji ve Sağlık Bilimleri gelmektedir. Bu açıdan özellikle Tarih Bilimi ve Sağlık Bilimlerinin bir araya gelmesiyle yeni bir alan ve yeni bir çalışma alanı ön plana çıkar. Söz konusu bu alanı; “Tıp Tarihi”, “Askeri Sağlık Hizmetleri”, “Sıhhiye Hareketleri” gibi başlıklarla belirtmek ve isimlendirmek doğru olacaktır.² Sağlık Hizmetleri savaş, işgal, kuşatmalar ve siyasi tarih açısından olduğu kadar sosyal açıdan ve yaşanan olayların perde arkasını tespit etme bakımından da önem arz etmektedir.

Uluslararası boyutta resmi örgütlenme Henry (Henri) Dunant'ın 1862 yılında bizzat şahit olduğu vak'a üzerine kaleme aldığı "Bir Solferino Hatıratı" isimli eserini yayınlattıktan bir süre sonra hasta ve yaralılara yardımda bulunulmasının bir insanlık görevi olduğunun anlaşılması üzerine resmi olarak "Uluslararası Kızılhaç Örgütü" ismiyle kuruldu. Bizde ise daha sonra ki yıllarda Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti teşekkül edildi.³ Milli Mücadele yıllarında Anadolu, Ankara merkezli yönetildiği için resmi örgütlenme ve kuruluşlarla Ankara Hükümeti ilgilenmekteydi. 2 Mayıs 1920 tarihli, 3 sayılı kanunla Sıhhiye ve Muâvenet-i İçtimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) kuruldu.⁴ 127 rey çoğunluğuyla Dr. Adnan Bey (Adivar), 3 Mayıs 1920'de Sıhhiye ve Muâvenet-i İçtimaiye Vekâleti'ne getirildi.

Dünya'da sağlık hizmetlerinin gelişmesi yani insanların yaşamıyla başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. İnsanlar hayatlarının başlangıcından beri sağlıklarını korumaya mecbur kalmışlardır.⁵ Yeryüzünde savaşların birçok nedeni olduğu gibi ağırlıklı olarak kendilerini savunma amaçlı olduğu da bir gerçektir. Bu bağlamda Dr. General Kemal Özbay'ın "**Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**" adlı üç ciltlik eseri de önem arz etmektedir. Kemal Özbay'ın eserleri hem akademik boyutta hem de tıp tarihi açısından yakın tarihimize ışık tutmaktadır.

Kemal Özbay ile ilgili detaylı bir özgeçmiş bulunamamakla beraber, eserlerinden edindiğimiz bilgiler ışığında, kendisiyle ilgili şu bilgileri verebiliriz. 27 Mayıs

1960 darbesi nedeniyle çok sevdiği mesleğinden ayrılmak zorunda kalıyor. Askeriyeden ayrıldığında Tuğgeneral rütbesinde iken 58 yaşında olduğuna göre 1902 doğumlu olduğu anlıyoruz. Askeri Tıp eğitimi almıştır. Akabinde İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Bölümüne kayıt yapıyor. Bu süre içerisinde, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver ve Ord. Prof. Dr. Tümgeneral Abdülkadir Lütfi Noyan'dan dersler alır. Askeri Tıp Tarihine ilgi duyarak araştırmalarda bulunuyor. 10 yıllık araştırma neticesinde arşivlerimiz başta olmak üzere, hatıratlar ve olayı yaşamış ve şahit olmuş kişilerle yaptığı görüşmeler bir araya getirerek "Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri" isimli eserlerini hazırlıyor. Eserlerinde vefat ettiği yıla dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Urfa Askeri Hastanesi ve Faaliyetleri

Operatör Dr. General Kemal Özbay'ın "**Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**" isimli eseri üç ciltten meydana gelmektedir. Birinci ve ikinci cildi İstanbul Matbaası'nda (Yörük Basım evinden) 1976 yılında basıldı. Üçüncü cildi ise yine aynı matbaa da 1981 yılında yayımlandı. Bu üç ciltlik eserinde genel tarih çizgisi çerçevesinde Askeri Sağlık Hizmetleriyle alakalı önemli bilgiler vermektedir. Birinci cildinde Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren başlayarak Kore Savaşına değin genel olarak olaylarla ilgili genel bilgiler verildikten sonra lojistik, askeri yardımlar, sağlık hizmetleri ve göreve katılan subaylarla ilgili detaylı bilgiler yer almaktadır. İkinci ciltte ise Osmanlı-Türk ordularında sağlık

Resim 1: Dr.General Kemal Özbay'ın, Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, isimli eserinin III. ciltinden alınmıştır.

hizmetleri teşkilatının ve personellerinin yetiştirilmesi üzerine durulmuştur. Ve son olarak üçüncü cildinde Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti devletleri sınırları içinde yer alan askeri hastaneler ve kitapların hazırlanmasında başvurulmuş kaynaklara ve genel bir değerlendirmeye yer vermiştir. Savaş ve Sağlık kavramları şüphesiz bir birilerini tamamlayan önemli iki unsurdur. Güçlü bir ordunun arkasında sağlık ekipmanları ve personelleri yer alır. Ve yine Savaş, işgal ve kuşatmalar da askeri mühimmat ve insan gücünün yanında olması gereken önemli parçalardan biriside Askeri Sağlık Hizmetleridir. Bu bildiride Dr. General Kemal Özbay'ın Urfa Asker hastanesi ile ilgili önemli bilgilerini sizlere aktarılacaktır.

I. Dünya Savaşında (1914-1918) 4. ve 6. Ordular menziline Musul ve Halep Hastanelerinin yardımıyla geçici süreliğine Urfa'da hastane açılmıştı ancak 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesiyle lağvedilmişti.⁶

Milli mücadele yılları sonrasında bu bölgeye 13. ve 7. Kolorduların yerleştirildiği bu askeri mıntıkaya 14. Süvari Tümeni'nin de bu bölgeye yerleştirilmesi askeri personelin sağlık ihtiyaçlarını sağlamak suretiyle 60 yataklı hastanenin kurulması ihtiyaç olarak görülmeye başlandı. Hastane kuruldu lakin tam olarak faydalanılmadığı için Sami Sabit Paşa'nın üslerine durumu aktarmasıyla 1 başhekim ve 2 uzmandan teşekkül eden yardım gönderildi. Bu amaç doğrultusunda İzmir Jandarma Okulu Baştabibi ve yeni Binbaşılığa terfi ettirilen Dr. Ali Rıza Bey⁷ 1925 yılında baştabibliğe atanmış Operatörlüğe ise öğrenimini ve ihtisaslığını Almanya da gerçekleştiren Dr. Yzb. Abdülkadir Uluğ Bey görevlendirilmişti. Rıza Bey ve Abdülkadir Beylerin iş birliği ile Almanlardan kalma sağlık malzemelerini sınıflandırılıp ayrılarak diğer malzemeleri Diyarbakır Sıhhiye deposuna göndermişlerdir. Hastane'nin halka ve orduya hizmet verilmesi düşüncesiyle hastane binası için uygun bir yer aramaya başlandı. Hastane için bulunan bina şehrin Kuzey Batısında Alman Bağları olarak isimlendirilen semtteki tepede yer alan zamanında Cizvit Papazlar Mektebi (Sörler Yuvası) olarak kullanıldığı ifade edilen bu yerin çevresinin ve bahçesinin geniş olduğu iki katlı bina olarak belirlendi. Geçirilen savaşlar sebebiyle binanın büyük çoğunluğu tahribata uğramış durumda idi. Binanın onarımı için Dr. Rıza Bey'in girişimleriyle bir müsamere gerçekleştirildi. Buradan toplanan yardımlarla büyük bir kısmı onarılmış oldu.

Binaya dış cepheden bakıldığında bazı özellikleri ön planda idi. Bu özellikler arasında; bodrum üzerine ahşap döşemeli, ön cephesi çıkıntılı, iki ayrı giriş kapılı, her katta dörder odalı ve üst kata çıkılan geniş merdivenlerle iç açıcı, olduğu belirtilmiştir. Hastane için kullanışsız olmakla birlikte yardıma muhtaç durumdaydı.

Resim 2: Dr.General Kemal Özbay'ın, Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, isimli eserinden alınmıştır.

Cephenin sol tarafında kalan kısım eczane ve idare bölümü olarak kullanılmaktaydı. Sol ve üst katlar ise hasta servislerine ayrılmıştı. Askerlik görevinden istifa eden Operatör Dr. Yzb. Abdülkadir Bey'in yerine burada ki hastaneye Operatör Dr. Yzb. Necati Duman Bey geldi. Necati Bey'in fikirleri doğrultusunda uygun görülen bazı odalarında değişiklikler yapıldı. Bazı odaları ameliyathane olarak bazılarını ise dönemin emsallerine göre az rastlanan yeterince geniş olan salon ve salonlar olarak kullanılmaya başladı.

Bazı odalarında da toz ve topraktan korunmak amacıyla birtakım restorasyonlar da yapıldı. Ana binanın ve bahçenin doğusunda yer alan iki ayrı bina da karantina, insan hastalıkları ve cildiye olarak hazırlanmıştı. Ek olarak depo, kiler ve mutfak kısımlar da yapılmış, bu eklemelerin yanında doktorlar çeşmesi olarak isimlendirilen bir çeşme yaptırılmıştı.

Hastane ile şehir arasında yaklaşık 2 kilometrelik bakımsız kırık taş veya çakıl döküldükten sonra üzerinden silindirik geçirilerek hazırlanan basit bir tür karayolu vardı. Ulaşım aracı olarak üstü açık 4 tekerlekli halk tabiriyle at arabası olarak bilinen bir ulaşım aracı kullanılmaktaydı. Doktorlar ve hastane personeli sabah vakti saat 8 gibi Bamyasuyu çeşmesi olarak tanımlanan yerden arabayla gidip geliniyordu.

Kemal Özbay, eserinde halkın doktora güven ve sevgisinin fazla olduğunu eserinde belirtmiştir. Özbay, cerrahların ve doktorların mesai saatleri dışında bireysel bir evdeki muayenehanelerinde halka hizmet verdikleri bilgilerini bizlere aktarır. Bu özel hizmetlerden dolayı halktan ücret almamaktaydılar. Yine Özbay, Muharrem ayında yapılan sözleşmelerinde yükledikleri 30-50 altın lirayı ödemekte güçlük çekmeyecek kadar gelire sahip olabilmişlerdi. Yani burada görev yapan doktor ve cerrahların geçinecek kadar ücret aldığı bilgilerini aktarmaktadır.

Resim 3: Dr. General Kemal Özbay'ın, Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, isimli eserinden alınmıştır.

Urfa Asker Hastanesi Hekimleri (1932)

Soldan: Diştabibi Fevzi Argun, Başhekim Bnb. Şükrü Solu (Ürgüp) Memleket Hastanesi Göztabibi İrfan Hüsnü Başar, Operatör «Emekli» Necatî Duman, Op. Kemal Şevket Özbay, Göztabibi İbrahim Cavid Göze, Başecz. Süreyya Beyler.

Hastane bazı durumlar karşısında sıkıntılarla karşılaşmaktaydı. Görülen bu sıkıntılara rağmen içerde ve dışardaki meslektaşları arasında güçlü bir dayanışma vardı. Hastanedeki sağlık hizmetleri imkânlar ve fedakârlıklarla verimli bir biçimde hizmet vermiştir. Özbay, 1932 yılının Nisan ayında Ordu komutanı ve kolordu komutanının burayı teftişe geldiğini belirterek görünen düzenli çalışmalardan memnurluk duyduklarını ifade ettiklerini aktarır. Haziran 1932 de başlayan Karacadağ harekâtına hastaneden hazırlanan sıhhiye müfrezesi başhekimliğine Operatör Dr. Yzb. Kemal Şevket Özbay görevlendirilmişti. Karacadağ Harekâtının detayları için birinci ve üçüncü cilde bakabilirsiniz.⁸ Dört ay süren ayrılıştan hastanenin başhekimliğine Bnd. Şükrü Solu Bey getirilmişti. Karacadağ harekâtı eylül ayının ortalarına doğru bitti. Urfa Askeri Hastanesinden harekâta katılan sıhhiye müfrezesi de tekrar Urfaya dönüş yaptı. Harekatta güneş çarpması vak'aları dışında herhangi bir hastalık veya salgın bir vak'a meydana gelmedi. Harekatta sıhhiye müfrezesi başhekimini olarak görevlendirilen Operatör Dr. Yzb. Kemal Şevket Özbay Van hastanesine tayini çıktı. Ondan boşalan koltuğa Operatör Dr. Bnb. Abdüsselam Bey görevlendirilmişti. Bir süre sonra 1933 yılında vefat etti. Kaynaklarda, cenazesinin hastane bahçesine gömüldüğü aktarılmaktadır.

Zamanla hastanede görev yapan hekimlerin tayini çıkmasıyla boşalan kadrolara yeniden görevlendirme yapılmıştı. Mesela, Bnb. Şükrü (Solu) Bey'in yerine Bnb. Hüseyin Safi Bey'in gelmesi gibi. 1935 de operatörlüğe Yzb. Salih (Dörtbudak) Bey görevlendirilerek sistemsel

döngü içinde hizmet verilmeye devam edilmişti. Bnb. Hüseyin Safi'nin vefatı üzerine tecrübeli hekim unvanıyla Servet Ata Bey bayrağı devr alarak yola devam etmiştir. 1935 de Servet Beye askeri üst makamlardan 1000 lira yardım geldi. Bu yardıma ek olarak ticaretle uğraşan esnafların yardımlarıyla sonradan yapılan erkoğuşu faaliyete geçmiştir. Bu faaliyetlere restorasyon çalışmalarını da ekleyebiliriz. Hastane 1932 Karacadağ Harekâtında olduğu gibi 1938 yılında Tunceli Harekâtına da katılma emri aldı. Bu yeni harekâta sıhhiye müfrezesine Yzb. Rüştü Tuğrul görevlendirilmişti.

Urfa Asker Hastanesi'nde görev yapan hekimler: Başhekim, Operatör, Dâhiliye ve uzmanlar, Göz hekimleri, Cilt hastalıkları hekimleri, Bakteriyologlar ve Diş hekimleri olarak ayrı gruplar halinde görev yapıyordu. Özbay, eserinde hastanede görev yapan hekimlerin isimleri, askeri rütbeleri ve sicil numaralarıyla birlikte yer vermiştir. Bizde olduğu gibi sırasıyla verelim.⁹

Başhekimler:

Görev Yılı	İsim	Sicil No
1918-22	Bnb.Salih Haşim	1322-73
1922-23	Bnb.Muhtar Tüzün	1313-c.81
1923-24	Bnb.Hayri	1322-76
1924-25	Bnb.Tahir İbrahim	1322-71
1925-28	Bnb.Ali Rıza Tarcan	1323-83
1928-34	Bnb.Şükrü Soylu	1327-46
1934-35	Bnb.Hüseyin Safi Vefat	1334-56
1935	Yzb.Servet Ata Türegün	1340-14
1935-38	Yb.Ali Rıza (Rızacum)	1328-28
1938-42	Yb.Hayri İnsel	1338-35

1942-45	Yb.Nurullah Şevket Arca	1927-6
1945-46	Bnb.Enver Güven	1939-22

Operatörler:

1923-26	Yzb.Abdülkadir Uluğ	1336-6
1926-31	Yzb.Necati Duman	1338-17
1932 Nisan-Ekim	Yzb. Kemal Özbay	1341-4
1932-33	Bnb.Abdüselam Mehmed	1335-37
1933-35	Yzb.Salih Dörtbudak	1927-5
1935-40	Yzb.Selami Acar	1928-1
1940-45	Yzb.Hilmi Akın	1935-8
1945-46	Yzb. Kutsu Tezel	1939-12

Dahiliye Hekim ve Uzmanlar:

1923-26	Bnb.Hamdi İpekoğlu	1322-24
1926-28	Yzb.İsmail Yusuf Selen	1338-28
1928-34	Bnb. Şükrü Solu	1327-46
1934-35	Yzb. Servet Ata Türegün	1340-14
1935-36	Bnb.İzzet Salim Dinç	1339-33
1936-41	Bnb.Rüştü Tugrul	1927-12
1941-45	Bnb.Nurullah Arca	1927-6
1945-46	Bnb.Enver Güven	1939-22

(Enver Bey 1941-42 yılları arası asistanlık yapmıştır)

Göz Hekimleri:

1925-30	Yzb.Hamit Arca	1338-52
1931-32	Yzb.İbrahi Cavit Göze	1335-39
1932-34	Bnb.Hulki Amil Keymen	1337-15
1938-42	Bnb.Hayri İnsel	1338-35
1946	Yzb.Behiç Tüzmen	1940-9

Cilt Hastalıkları Uzmanları:

1925-26	Yzb.Salih Sonat	1338-54
1933-35	Bnb.Hüseyin Safi	1334-58
1936-40	Bnb.Necdet Tosun	1339-44

Bakteriyologlar:

1934-35	Yzb.Servet Ata Türegün	1340-14
1935-36	Bnb.İzzet Salim Dinç	1339-33
1936-41	Bnb.Rüştü Tugul	1927-12

Kadro Hekimi:

1937	Bnb.Nureddin Osman	1340-15
------	--------------------	---------

Diş Hekimi:

1930-37	Yzb.Fevzi Argun	1926-1
---------	-----------------	--------

Tıp Tarihi açısından önemli bir isim olan Dr. General Kemal Özbay'ın bizlere bıraktığı üç ciltlik "Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri" eseri hem askeri tıp tarihi hem de akademik boyutta değer biçilemeyecek kadar önem taşıyan bir mirastır. Urfa ve çevresinde askerin sevkıyatı ve yerleştirilmeleri burada bir hastanenin kurulmasına neden oldu. Yeni kurulacak olan hastane için bina araştırması yapıldı. İncelemeler neticesinde daha öncesinde Cizvit Papaz Okulu olarak kullanılan körler okulu olarak da isimlenen binayı yardımcıları yeniden kullanılmaya hazır hale getirildi. Urfa Asker Hastanesi'nde görev yapan hekimleri Başhekim, Operatör, Dâhiliye ve uzmanlar, Göz hekimleri, Cilt hastalıkları hekimleri, Bakteriyologlar ve Diş hekimleri olarak ayrı ayrı gruplar halinde ayırarak görev yaptığı yıllar ve sicil numaralarıyla birlikte vermiştir. Hem askeri hem de sağlık personelleri tarafından askerlere ve mesai saatleri dışında ücretsiz halka sağlık hizmetleri götürülmüştür. Hastanenin kuruluşundan itibaren hizmet veren personelleriyle de ilgili bilgilere Dr. General Kemal Özbay sayesinde ulaşabiliyoruz.

KAYNAKÇA

- ÇAPA, Mesut. *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti 1914-1925*. Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2.Baskı, 2010.
- DERVİŞOĞLU, Fatih M. *Milli Mücadele'de Sağlık Teşkilatı'na Bir Bakış*. Ankara: Cedit Neşriyat, Eylül, 2009.
- ERDEM, Sevil ASLAN/Ramazan. «Hastanelerin Tarihsel Gelişimi.» *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017/2, Sayı:27, s.7-21.
- ÖZBAY, Dr.General Kemal. *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*. İstanbul: Yörük Basımevi,Cilt III, 1981.
- . *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*. İstanbul: Yörük Basımevi, Cilt I, 1976.
- TOK, Ferhat. «Antep Savunmasında Sağlık Hizmetleri.» *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Eylül 6.3 Sayısı 2017: 138-146.
- ULUĞ, Mehmet HASGÜLER/Mehmet. *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Basımevi,6.Baskı, 2014.

DİPNOTLAR:

- * Araştırmacı-Tarihçi-Yazar, ferhattok02@gmail.com
- ¹ Ferhat TOK, "Antep Savunmasında Sağlık Hizmetleri", *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Eylül 6.3 sayısı (2017), s.139.
- ² Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, Alfa Yayınevi, 6.baskı, Ekim 2014, s.70; Mesut Çapa, Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti 1914-1925, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2.baskı, s. 9.
- ³ Fatih M. Dervişoğlu, *Milli Mücadele'de Sağlık Teşkilatı'na Bir Bakış*, Cedit Neşriyat, Eylül-2009, s.48
- ⁴ Sevil Arslan, Ramazan Erdem, "Hastanelerin Tarihsel Gelişimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:27 (2017/2), s.8
- ⁵ Dr.General Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (III. Cilt)*, İstanbul Matbaası, 1981, s.289
- ⁶ Eserde "Yanyanlı Rıza Tarcan" olarak geçmektedir. *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (III. Cilt)*, s.290
- ⁷ Ciltlerin; *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (III.Cilt)*, s.292-293; *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (I.Cilt)*, s.482-485 aralıklarına bakınız.
- ⁸ *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (III.Cilt)*, s.293-294